

İstihbarat Çalışmaları ve Araştırmaları Dergisi

Journal of Intelligence Research and Studies

Haziran 2024, Cilt: 3, Sayı: 2, ss.212-242

June 2024, Volume: 3, Issue: 2, pp.212-242

ISSN 2822-3349 (Basılı/Print)

ISSN 2822-3357 (Çevrimiçi/Online)

Makaleye ait Bilgiler / Article Information

İnceleme Makalesi / Review Article

Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 28 Mayıs 2024 / 28 May 2024

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 09 Haziran 2024 / 09 June 2024

Makalenin Başlığı / Article Title

Stratejik İstihbarat ve Örtülü Operasyonların Dış Politikada Önemi: İran'ın Balkanlar Politikası (Bosna Hersek ve Arnavutluk Örneği)

The Importance of Strategic Intelligence and Covert Operations in Foreign Policy: Iran's Policy in The Balkans (The Example of Bosnia and Herzegovina and Albania)

Yazar(lar) / Writer(s)

İbrahim RASULOV ve Murat JANE

Atıf Bilgisi / Citation:

Rasulov, İ. ve Jane, M. (2024). Stratejik İstihbarat ve Örtülü Operasyonların Dış Politikada Önemi: İran'ın Balkanlar Politikası (Bosna Hersek ve Arnavutluk Örneği). *İstihbarat Çalışmaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), ss.212-242, DOI: 10.61314/icad.1491465

Rasulov, İ. ve Jane, M. (2024). The Importance of Strategic Intelligence and Covert Operations in Foreign Policy: Iran's Policy in The Balkans (The Example of Bosnia and Herzegovina and Albania). *Journal of Intelligence Research and Studies*, 3(2), pp.212-242, DOI: 10.61314/icad.1491465

Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi Derneği

Research Center for Defense Against Terrorism and Radicalization Association

Adres/Address: Beytepe Mah. Kanuni Sultan Süleyman Bulvarı 5387. Cadde
No:15A D:58

06800 Çankaya/Ankara

www.icadergisi.com

e-posta/e-mail: editor@icadergisi.com

STRATEJİK İSTİHBARAT VE ÖRTÜLÜ OPERASYONLARIN DIŞ POLİTİKADA ÖNEMİ: İRAN'IN BALKANLAR POLİTİKASI (BOSNA HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEĞİ)

İbrahim RASULOV*, Murat JANE**

ÖZET

Devletler, herhangi bir istihbari faaliyete veya örtülü/açık operasyona geçmeden önce kendilerine bir yol çizmek için hedef ülke ile ilgili bazı bilgiler edinmek zorundadırlar. Bu bilgiler, devletler tarafından stratejik istihbaratın ortaya koyduğu başlıklar altında toplanır. Stratejik istihbarat kapsamında toplanmış bilgiler geniş çevrede değerlendirilir. Uzun dönemleri kapsayan planlar stratejik istihbaratın özelliklerinden biridir. Devletler, bazen çıkarları için hedef aldıkları devletlerde farklı faaliyetlerde bulunurlar. Bazen bu faaliyetler göz önünde, bazense gizli olarak, niyetlerini belirtmeden gerçekleştirirler. Böyle gizli faaliyetler literatürde örtülü operasyonlar olarak tanımlanmaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere stratejik istihbarat, örtülü operasyonların yapılması için hazırlık aşaması olarak da kabul edilebilir. Bu çalışmada, İran'ın Balkanlar'da uygulamış olduğu politika, Bosna Hersek ve Arnavutluk üzerinden stratejik istihbaratın uzun vadeli planlaması ve örtülü operasyonlar kapsamında değerlendirilmektedir. İran, Balkanlar'da politikalarını gerçekleştirebilmenin öncelikli koşulunun din faktörü olduğunu belirlemiştir. Ayrıca, İran bu ülkelerde politik faaliyetleri sürdürebilmek için ideolojik motif faktörünü devamlı olarak kullanmaktadır. İran, istihbari yöntem olarak, yumuşak güç kullanmayı ve bununla halkın dikkatini çekilmeyi benimsemektedir. İran, bölgeye gönderdiği din adamları aracılığıyla Şii ideolojiyi yaymakta, açtığı ilm merkezleri vasıtasıyla ise, bölgedeki ilm adamları ile bağlantılar kurarak kültürel ve ilmi projeler yürütmek istemektedir. Bu çalışmada İranın yumuşak ve bazen sert güç unsurlarını (stratejik istihbarat ve örtülü operasyonlar kapsamında) kullanarak, bölgede politik ağırlık inşa etmeyi amaç edindiği belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Stratejik İstihbarat, Örtülü Operasyonlar, İran, Balkanlar

THE IMPORTANCE OF STRATEGIC INTELLIGENCE AND COVERT OPERATIONS IN FOREIGN POLICY: IRAN'S POLICY IN THE BALKANS (THE EXAMPLE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND ALBANIA)

ABSTRACT

Before embarking on any intelligence activity or covert/overt operation, states need to obtain some information about the target country in order to draw a path for themselves. This information is collected by states under the headings of strategic intelligence. Information

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Terörizm Araştırmaları Bölümü, ibrahimrasulov@stu.aydin.edu.tr, ORCID: 0009-0007-2357-6378

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, muratjane@aydin.edu.tr, 0000-0002-2409-131X

gathered within the scope of strategic intelligence is evaluated in a wide environment. Long-term plans are one of the characteristics of strategic intelligence. States sometimes engage in different operations in the states they target for their interests. Sometimes these operations are carried out openly, sometimes covertly, without stating their intentions. Such covert operations are defined as covert actions in the literature. As understood from this point, strategic intelligence can also be considered as the preparatory stage for covert operations. In this study, Iran's policy in the Balkans is evaluated through Bosnia and Herzegovina and Albania in the context of long-term strategic intelligence planning and covert operations. Iran has determined that the primary condition for realizing its policies in the Balkans is the religious factor. Moreover, Iran constantly uses the factor of ideological motives to sustain its political activities in these countries. As an intelligence method, Iran adopts the use of soft power to attract the attention of the public. Iran spreads Shiite ideology through the clerics it sends to the region, and through the scientific centers it opens, it wants to carry out cultural and scientific projects by establishing connections with the scholars in the region. This study argues that Iran aims to build political weight in the region by using soft and sometimes hard power elements (within the scope of strategic intelligence and covert operations).

Key Words: *Foreign Policy, Strategic Intelligence, Covert Actions, Iran, Balkans*

GİRİŞ

“Stratejik İstihbarat ve Örtülü Operasyonların Dış Politikada Önemi: İran'ın Balkanlar Politikası” başlıklı bu araştırma, dış politika açısından kritik bir unsuru ele alarak, stratejik istihbaratın ve örtülü operasyonların önemini vurgulamayı amaçlamaktadır. Balkanlar, jeopolitik önemi ve stratejik konumu nedeniyle küresel güç mücadelesinin yoğunlaştığı bir bölgedir. İran, bu bölgede stratejik istihbarat ve örtülü operasyonlar kullanarak etkisini artırmayı ve bölgedeki Batılı nüfuzu dengelemeyi hedeflemektedir. İran'ın bölgesel ve küresel düzeyde jeopolitik konumu, enerji kaynakları, askeri ve nükleer programı, bölgesel etkisi, uluslararası ilişkileri, kültürel ve tarihi bakımdan bir öneme sahip olması nedeniyle bu çalışma, stratejik istihbaratın dış politika oluşturmada kilit rolünü anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu makale, İran'ın Balkanlar'daki nüfuz stratejilerini ve bu stratejilerin ardındaki istihbarat faaliyetlerini kapsamlı bir şekilde ele alarak, bölgedeki siyasi, ekonomik ve kültürel dinamiklere dair detaylı analizler sunmaktadır. İran'ın bölgesel hedeflerine ulaşmak için kullandığı örtülü operasyonlar ve istihbarat yöntemleri, bu makalede titizlikle incelenmekte ve İran'ın Balkanlar'daki etkisinin ne derece derin ve geniş kapsamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Mevcut literatürde, İran'ın Balkanlar'daki faaliyetleri hususunda çalışmalar bulunsa da bu çalışmaların istihbarat boyutu oldukça zayıftır. Bu çalışma, literatüre, İran'ın

Balkanlar'daki dış politika stratejilerini ve araçlarını daha derinlemesine analiz ederek, bölgedeki jeopolitik dinamiklere ve İran'ın bölgesel stratejilerine dair yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Bu araştırma, stratejik istihbaratın ve örtülü operasyonların dış politika belirlemedeki etkisini, İran'ın özelinde analiz ederek, bölgesel güvenlik dinamiklerini anlamamıza katkı sağlamayı hedeflemektedir. İran'ın bölgedeki politik, askeri ve ekonomik etkisi, bu ülkenin stratejik önemini artırmaktadır. Dolayısıyla, İran'ın Balkanlar politikası örneği üzerinden stratejik istihbaratın ve örtülü operasyonların dış politika oluşturmada rolünün derinlemesine anlaşılması, uluslararası ilişkilerde daha geniş bir bağlamı anlamamıza ve stratejik öngörülerde bulunmamıza yardımcı olacaktır.

İran İslam Cumhuriyeti, 1979 İslam Devrimi sonrasında kendi kimliğini öncelikle dini değerler üzerinden tanımlamıştır. Bu durum, İran'ın çıkarlarını ve tehdit algılayışını belirlemiştir. Tahran, Şii yayılcılığı olarak adlandırılan bir stratejiyi benimsemiş, bu çerçevede Şii grupları desteklemekte ve diğer inanç gruplarından olanları Şiileştirmeye çalışmaktadır. İran, Balkanlar politikasında etkin bir kamu diplomasisi kullanarak bölgedeki süfler üzerinden nüfuz sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca Tahran, bu hedeflere ulaşmak için zaman zaman stratejik ve örtülü istihbarat operasyonları gibi sert güç unsurlarını da kullanabilmektedir. İran'ın Balkanlar politikası, ülkeden ülkeye farklılık göstererek Müslüman nüfusun yoğunluğuna bağlı olarak şekillenmektedir.

Bu çalışmada, İran'ın Balkanlara neden önem verdiği ve hangi kazanımlar elde ettiği, nasıl politika izlediği, araştırma soruları sorulmaktadır. Bu çalışmada ana hipotez olarak, "İran dış politikasının oluşturulmasında stratejik istihbarat ve örtülü operasyonlar kritik önem taşımaktadır" fikri ortaya konulmuştur. Amaç ise, stratejik istihbarat ve örtülü istihbarat operasyonları ele alınarak, İstihbarat kapsamında İran İslam Cumhuriyeti'nin Balkanlar'da faaliyetlerinin araştırılmasıdır.

1. YÖNTEM

Literatür Taraması: Araştırmanın ilk adımı olarak, stratejik istihbarat, örtülü operasyonlar ve İran'ın dış politikası konularında mevcut literatür taranmıştır. Bu sayede, konuya ilişkin teorik çerçeve oluşturulmuş ve mevcut bilgi birikimi değerlendirilmiştir.

Vaka Analizi: İran'ın Balkanlar'da uyguladığı politikaların analizi için vaka çalışması yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda, İran'ın Bosna-Hersek, Sırbistan, Arnavutluk gibi ülkelerdeki faaliyetleri incelenmiştir. Bu faaliyetlerin nasıl organize edildiği, hangi stratejik amaçlara hizmet ettiği ve sonuçları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Stratejik İstihbarat Analizi: İran'ın Balkanlar'da yürüttüğü istihbarat faaliyetleri, stratejik istihbarat çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu analiz, İran'ın bölgedeki istihbarat toplama yöntemleri, kullandığı araçlar ve uyguladığı stratejilerin değerlendirilmesini içermektedir.

Örtülü Operasyonların İncelenmesi: Çalışmada, İran'ın örtülü operasyonları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu kapsamda, İran'ın bölgedeki dini ve ideolojik faaliyetleri, yerel halk üzerindeki etkileri ve bu operasyonların dış politika üzerindeki yansımaları incelenmiştir.

İdeolojik ve Kültürel Bağlantılar: İran'ın Balkanlar'da kurduğu ideolojik ve kültürel bağlar da çalışmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. İran'ın Şii ideolojisini yayma çabaları, dini liderler aracılığıyla yürüttüğü faaliyetler ve açtığı ilm merkezleri üzerinden gerçekleştirdiği projeler analiz edilmiştir.

Bu yöntemler sayesinde, İran'ın Balkanlar'da stratejik istihbarat ve örtülü operasyonlar kapsamında yürüttüğü faaliyetlerin dış politika üzerindeki etkileri kapsamlı bir şekilde ortaya konulmuştur

2. STRATEJİK İSTİHBARAT ve ÖRTÜLÜ OPERASYON KAVRAMI

Bu çalışmada stratejik istihbarat kavramına geçmeden önce istihbaratın ne olduğunun açıklanması gerekmektedir. Türk Dil Kurumu'na göre güncel haliyle istihbarat “yeni öğrenilen bilgiler, haberler, duyumlar” ve “bilgi toplama, haber alma” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2023). İstihbarat kelimesi Türk diline Arapçadan gelme olup “istihbar”, “haber” ve “bilgi alma” kelimesinin çoğuludur. Türk kültüründe “bilginin toplanması” yeterli görüldüğü için “istihbarat” bu faaliyeti tanımlamaya yeterli gelmektedir. Oysa istihbarat kelimesinin İngilizcede karşılığı olan “*intelligence*” ise akıl, zekâ, anlayış anlamına gelmektedir. Bu kültürde “bilginin değerlendirmesine” ağırlık verildiği için “*intelligence*” sözcüğü kullanılmaktadır. Bu iki yaklaşımı basit bir etimolojik farklılık olarak görmek mümkün değildir (Özdağ, 2017, s.29).

İstihbarat, ulaşılabilen bütün açık, yarı açık ve/veya gizli kaynaklardan her türlü aracın kullanılması sonucunda elde edilen her türlü veri, malûmat ve bilginin ulusal genel veya ulusal özel planda politikaların gerçekleştirilmesi ve ulusal politikalara zarar verilmesinin engellenmesi amacı ile toplandıktan sonra önemine ve doğruluğuna göre sınıflandırılması, karşılaştırılması, analiz edilerek değerlendirilmesi süreci sonucunda ulaşılan bilgidir (Özdağ, 2017, s.31). Milli İstihbarat Teşkilatı'nın tanımlamasına göre stratejik istihbarat, ülkeler ve diğer unsurlarda hareketlerin tamamını takip ve analiz ederek öngörüsü yüksek sonuçlar ele alınan bilgileri karar alıcılara sunma süreçlerini içeren bir faaliyettir (MİT, t.y). İstihbaratın içeriğinin açılması gerekirse, bir milletin karşı karşıya olduğu fırsat ve tehlikeleri önceden görebilmesi için stratejik, operasyonel ve taktik düzeyde olaylarla, gelişmelerle, kişiliklerle, kurumlarla ilgili olarak bilgi toplama karşılaştırma, değerlendirme, analiz, birleştirme ve yorumlama faaliyeti şeklinde ifade edilebilir

Stratejik istihbarat, bir devlet için gelecekte ortaya çıkabilecek fırsatları, tehditleri araştırıp tespit ederek ve öngörerek, karar alıcıların önüne olabilecekler ile ilgili seçenekler koyarak onların siyaset üretme sürecini daha doğru bir zemine çekmek amacı ile yapılan istihbarat türüdür. Hasım devletin milli gücünü ortaya çıkarmaya, kuvvetli ve zayıf taraflarını tespit etmeye yöneliktir. Bir devletin milli gücü insan gücü, coğrafi güç, psiko-sosyal güç, teknolojik güç, politik ve idari güç, ekonomik güç, askeri güç olarak tanımlanmaktadır (Koca, 2019, s.2190). Bu bağlamda stratejik istihbarat çalışmaları coğrafi, ulaşım ve iletişim, sosyal, politik, ekonomik, bilimsel ve teknolojik, askeri ve biyografik istihbarat konularında ele alınmaktadır (Gül, 2014, ss.86-87). Aşağıda stratejik istihbarat çalışmalarının hepsi ayrı ayrı incelenmektedir.

Coğrafi İstihbarat, Bir ülkenin coğrafyası, yani dünyanın hangi bölgesine ve nasıl yerleşmiş olduğu, büyüklüğü, topoğrafya ve bitki örtüsü ülkenin kaderini belirleyen temel unsurlardan biridir. (Seren, 2023, s.291). Bir ülke için coğrafi istihbarat coğrafi mevki (dünya üzerindeki yeri, yüzölçümü, hudutları ve özellikleri, ülkenin fiziki şekli vb.), arazi şekilleri (topografik, yükseklik ve drenaj, harekât için uygun bölgeler), iklim ve hava şartları (iklim faktörleri, meteorolojik ölçümler vb.), başlıca nehir ve göller (nehirler, göller, denizler, plajlar, iç suyolları vb.), bitki örtüsü (kategorisi, sahaları, engelleme durumu, elverişlilik derecesi, tesirleri vb.), ovalar ve

dağlar (ovalar, platolar, dağ silsileleri), coğrafyanın askeri harekâta olumlu/olumsuz etkileri başlıkları altında değerlendirilir (Koca, 2019, s.2193). Coğrafya, orada yaşayan millet için fırsatlar yaratabileceği gibi en büyük talihsizliklere de neden olabilir.

Ulaştırma ve Muhabere İstihbaratı, Ulaştırma ve muhabere istihbaratı bir ülkenin lojistik sistemlerinin imkân ve kabiliyetleri ile haberleşme ağı altyapısının askeri harekâta etkilerini inceler. Demiryolu ağının coğrafi güzergâhı, uzunluğu ve etkinliği ulusal ekonomi ve askeri potansiyelin önemli bir ölçüsüdür. Demiryolu yolcu ve yük taşıma kapasitesi (hat sayısı, vagon ve lokomotif sayısı ve eski/yeni durumu, bakım faaliyetleri ve kapasitesi, demiryolu ağının kalitesi vb.) barışta, gerginlik ve savaş döneminde personel ve malzeme intikali potansiyelinin tahmin edilmesinde önemli bir yer tutar (Seren, 2023, ss.296-298). Demiryollarının birleşim yerleri (düğüm), tüneller ve istasyonlar sistemin hassas noktalarıdır. Bir ülke için ulaştırma ve muhabere istihbaratı; genel ulaştırma sistemi ve politikası, demiryolu ulaştırması, karayolu ulaştırması, iç su yolu ulaştırması, deniz yolu ulaştırması, petrol ve doğal gaz boru hatları, havayolu ulaştırması, muhabere/haberleşme, ulaştırma ve muhaberenin askeri harekâta etkileri başlıkları altında değerlendirilir. Bu istihbarat türü, düşmanın planlarını, niyetlerini ve faaliyetlerini belirleme amacıyla askeri strateji ve operasyonlarda önemli bir rol oynar. Ayrıca, düşmanın savunma sistemleri, askeri hareketleri ve lojistik yapıları hakkında bilgi sağlamak için de kullanılır.

Sosyal İstihbarat, Toplumlar, aralarında duygu, düşünce, davranış biçimi, ırk, din, dil ve menfaat gibi hususlarda benzerlik ve beraberlik bulunan insanların bir araya gelmesiyle oluşur. Toplumlar gelenek ve göreneklerinden anayasaya kadar uzanan hukuk kurallarına birlikte uyar ve onlara göre organize olursa millet olma aşamasına erişirler. Devletin gerçek gücü her şeyden önce vatandaşlarının bir toplum olarak bütünleşmeleri ve bir millet olarak organize olabilmelerinin etkinliğine bağlıdır. Bu bağların kuvvetli ve zayıf taraflarını bulmak, bu zayıflıklar üzerine gidecek şekilde planlamalar yapmak başarıyı getirecektir (Özdağ, 2017: 97-98). Ulusun sayısı, türdeşliği, eğitim yapısı, yaş dağılımı ulusal nüfusun değerini stratejik faktör olarak belirleyen özelliklerdir. Nüfusun büyüklüğü tek başına belirleyici değildir. Bazı uluslar karşılaştırıldığında nitelik/nicelik kavramları farklı sonuçlar verir. Ülkelerin yerleşim merkezleri ve büyüme oranları,

nüfus artışı, nüfus politikası, yaş ve cinsiyet dağılımı, iş gücü kalitesi, köylerden kentlere göç vb. refah seviyesine ilişkin bilgi verecektir. Nüfusun demografik yapısı, azınlıklar, azınlık politikaları, azınlık politikasına bağlı göç durumları toplumsal barışın seviyesini ve toplumun hassasiyetlerini ortaya koyacaktır. Kültürel yapı ve ilişkiler, eğitim ve öğretim kalitesi, basın-yayın takip edilirliliği, basının toplum üzerindeki kamuoyu oluşturma etkisi, genel kamuoyu eğilimleri, çevre sorunları psikolojik harekât açısından önemli bilgiler verecektir (Seren, 2023, s.285). Bu kapsamda bir ülkenin sosyal istihbaratı nüfus ve nüfus hareketleri, azınlıklar, halkın sosyal durumu, din, eğitim ve öğretim, kamuoyu, basın-yayın, kültürel yapı ve kültürel ilişkiler, sağlık ve sosyal hizmetler, çevre sorunları, iş gücü, başlıkları altında değerlendirilir.

Siyasi İstihbarat, Siyasi istihbarat, diplomatik personel (büyükelçi, askeri ataşe, konsolos, büyükelçilik/konsolosluk çalışanı) veya saha elemanı tarafından açık veya kapalı espionaj faaliyetleri, teknik istihbarat vasıtaları, resmi beyanatlar, basın, kamuoyu, iş adamları, akademik çalışmalardan elde edilir. Siyasi güç, en basit tanımıyla, bir devletin milli hedeflerine erişmek, erişilenleri koruyup geliştirmek ve milli menfaatleri sağlamak amacıyla kullandığı siyasi kuvvetlerin toplam verimidir (Girgin, 2003, ss.68-72). Siyasi güç, genel olarak bir devletin iç politikasının bünyesine, milletin özelliklerine ve çağın isteklerine uygunluğu; diplomatik faaliyet ve ilişkilerini, üyesi bulunduğu uluslararası antlaşma, ittifak ve kuruluşları ve bunlar içindeki mevkiini, diplomatik alanda hareket serbestisini, uluslararası itibarını, devlet teşkilat yapısı ve devlet kurumlarını, devlet yönetim biçimi ve etkinliğini, politik liderliği, her aşamada kanunların ve/veya hukuki mevzuatın yeterlilik ve etkinliğini kapsar. Siyasi istihbarat bir ülkenin siyasi gücünü mercek altına alarak tarihçe, devletin kuruluşu, yasama organları, yürütme organları, yargı sistemi, idari teşkilat, seçim sistemi, siyasi partiler ve genel eğilim, istihbarat teşkilatı, milli politika, bağlı olduğu askeri paktlarla münasebetleri, ülkenin genel politik hedefleri, ikili ilişkiler başlıkları altında değerlendirir (Özdağ, 2017, ss.66-67). Genel olarak siyasi istihbarat, devletlerin, uluslararası örgütlerin veya diğer politik grupların siyasi faaliyetleri, karar alma süreçleri, niyetleri ve politik durumları hakkında bilgi toplama ve analiz etme sürecidir. Siyasi istihbarat, genellikle devletlerin iç politikalarını ve dış ilişkilerini anlama, politik stratejiler geliştirme, güvenlik değerlendirmeleri yapma ve ulusal çıkarları koruma amacıyla kullanılır.

Ekonomik İstihbarat, Bir ülkenin tehdit değerlendirmesinde ekonomik gücünün askeri harekâtı destekleme durumu son derece önemlidir. Hasım ülkelerin ekonomisi değerlendirilirken neyi ürettiği, üretebileceği, dışa bağımlılığı ve yetersizliklerinin bilinmesi gereklidir (Güldiken, 2006, ss.172-175). Bir ülkenin ekonomik istihbaratı devletin ekonomik durumu ve politikası, ekonomik hedefler, son ekonomik durum ve muhtemel geleceği, tarım, sanayi, enerji, ticaret, madencilik, turizm, ekonomik sorunlar, bütçe, ülke ekonomisinin kuvvetli ve zayıf tarafları başlıkları altında değerlendirilir (Özdağ, 2017, s.93). Bu tür istihbarat, devletlerin ve örgütlerin ekonomik çıkarlarını korumak, ekonomik politikalarını belirlemek, ticaret ilişkilerini yönetmek ve gelecekteki ekonomik gelişmelere yönelik stratejiler oluşturmak için kullanılır. Ekonomik istihbarat, açık kaynaklardan (örneğin, ekonomik raporlar, ticaret anlaşmaları, finansal raporlar), gizli kaynaklardan (örneğin, casusluk faaliyetleri, bilgi sızıntıları) ve teknik istihbarattan (örneğin, finansal verilerin analizi, ticaret ağlarının izlenmesi) elde edilen bilgileri içerebilir. Bu bilgiler, ekonomik politika yapıcılara, ticaret müzakerelerine katılanlara ve diğer ilgili aktörlere stratejik avantaj sağlama amacıyla kullanılır.

İlmi ve Teknolojik İstihbarat, Bir ülkenin bilimsel ve teknik olanağı, bilimsel eğitimin kalite ve yaygınlığına, AR-GE finansmanına ve bilim insanlarının niteliklerine bağlıdır. Konuya askeri açıdan bakıldığında, hasım ülkenin elindeki mevcut teknolojik seviyenin, AR-GE faaliyetleri ile ulaşmak istediği teknolojik seviye veya ikili ilişkiler sonucu yapacağı teknoloji transferlerinin savunma sanayisine yansımaları, silah sistemlerinde elde edilecek yeni imkân ve kabiliyetler ilmi ve teknolojik istihbaratın önemini ortaya koymaktadır. Bir ülkenin ilmi ve teknolojik istihbaratı ilmi ve teknolojik temel yapısı, teknolojik gelişmeler ve yatırımlar, teknoloji transfer durumu, teknolojik gelişmelerin askeri neticeleri, başlıkları altında değerlendirilir (Seren, 2023 ss.299-301). Bu tür istihbarat, bilimsel gelişmeler, teknolojik yenilikler, savunma sanayii çalışmaları ve benzeri konulara odaklanarak stratejik avantaj sağlamak amacıyla kullanılır. Genellikle açık kaynaklardan (bilimsel makaleler, patentler, teknik raporlar), gizli kaynaklardan (casusluk faaliyetleri, içeriden bilgi sızdırma) ve teknik istihbarattan (siber güvenlik analizleri, teknik verilerin değerlendirilmesi) elde edilen bilgileri içerir. İlmi ve teknolojik istihbarat, ülkelerin rekabet avantajlarını sürdürmelerine, savunma yeteneklerini güçlendirmelerine ve ekonomik kalkınmalarını desteklemelerine yardımcı olabilir.

Silahlı Kuvvetler İstihbaratı, Bir devletin askeri gücü, politikasını uygularken gerektiğinde kullanabileceği güçtür. En önemli nokta bir ülkenin politik amaçlarına ulaşmak için askeri güç kullanma arzu istekliliği konusundaki temayülüdür. Bir ülke için genel askeri istihbarat silahlı kuvvetler, kara kuvvetleri, deniz kuvvetleri, hava kuvvetleri, jandarma kuvvetleri, yarı askeri kuvvetler başlıkları altında değerlendirilir (Özdağ, 2017, s.81). Silahlı Kuvvetler İstihbaratı, genellikle çok gizli ve özel bir karaktere sahiptir. Bu tür istihbarat faaliyetleri, devletin güvenliği ve savunması açısından kritik öneme sahiptir. Silahlı Kuvvetler İstihbaratı, genellikle askeri operasyonların planlanması, stratejik kararlar alınması ve güvenlik tehditlerine karşı önlem alınması gibi amaçlar doğrultusunda çalışır.

Biyografik İstihbarat, üst düzey yöneticiler ve komutanlar ile potansiyel öneme sahip şahsiyetler üzerine yoğunlaşır. Biyografik istihbarat adı, soyadı, eşkâli (fiziki özellikleri), unvanı/rütbesi, baba adı/anne adı, doğum yeri ve tarihi, medeni hali, çocukları, eğitim, bildiği diller, en son göreve başlama tarihi, sırasıyla ifa ettiği görevler, siyasi eğilimi (askeri, sosyal, ekonomik ve diğer konulardaki fikirleri), idarecilik/liderlik/komutanlık vasfı, aile hayatı, sağlık durumu, karakteri gibi başlıklarda toplanır (McDowell, 2008). Ayrıca bu tür istihbarat, genellikle güvenlik, istihbarat, kolluk kuvvetleri veya istihdam süreçlerinde kullanılır. Biyografik istihbarat, bir kişinin güvenlik riski olup olmadığını değerlendirmek, suçları ortaya çıkarmak, terörle mücadele etmek veya belirli pozisyonlara uygunluğu değerlendirmek gibi amaçlar için kullanılabilir.

Örtülü operasyon faaliyetleri, istihbaratın sadece karşı tarafın niyet ve kapasitelerini değil, aynı zamanda karşı tarafın eylemlerinin yönünü belirlemeye odaklanan, daha ileri düzeyde bir istihbarat çabasını ifade eder. Bu tür çalışmalar, psikolojik savaşın bir parçası olarak kabul edilebilir. Gizli müdahale faaliyetleri öyle planlanır ve icra edilir ki, destekleyen taraf gerektiğinde inandırıcı bir şekilde reddedebilir (Özdağ, 2017, s. 274). Eski CIA direktörü olan Stransfield Turner, örtülü operasyonları, hedef ülkedeki gelişmelerin seyrini rolümüz açığa çıkmadan kendi ülkemizin çıkarlarına göre etkilemek için gösterdiğimiz çaba olarak tanımlamıştır. Buna ek olarak örtülü operasyonlarda, arkasında istihbarat servisinin olduğunu belli etmeden propaganda faaliyetleri, politik eylemler ve gizli paramiliter destekler gibi görevlerin olduğunu belirtmiştir (Ataç, 2019, ss.6-8). Bazı İstihbarat

literatüründe örtülü operasyonların tatbik edilen bir politika olduğu savunulmaktadır. Bu tür faaliyetler İngiliz istihbarat literatüründe, “özel politik operasyonlar”, Rus istihbarat literatüründe ise, “etkin önlem” olarak adlandırılmaktadır. Örtülü operasyonlar hedef ülkede kültürel faaliyetlerden ülke içinde düzenlenen sabotaj ve suikastlara kadar geniş bir alanı kapsamaktadır (Özdağ, 2017, s. 274). Örtülü operasyonlar, askeri ve politik seçeneklerden sonra gelen üçüncü bir seçenektir. Bu yöntem hedef veya rakip ülke ile ilan edilmemiş bir savaşı kapsayan örtülü ve gizli bir yöntemdir. Böylece doğrudan bir savaşa girmeksizin ve ulusal gücü topyekûn bir mücadeleye sokmadan asimetrik hale getirilmiş bir savaş ile sonuç almak söz konusudur (Kaynak, 2009, Karaağaç, 2021, s.84). Örtülü operasyonlar genellikle 4 temel tipten oluşmaktadır: politik operasyonlar, propaganda ve yanlış bilgilendirme, ekonomik savaş, yarı askeri operasyonlar (Seren ve Yıldız, 2023). İstihbarat örgütlerinin ve işbirliği yapılan kurumların örtülü operasyon gücü ülke politikalarının uygulanmasında politikacılara hareket kabiliyeti sağlar. Örtülü operasyonlar, dış politika ve ulusal güvenlik hedeflerinin gerçekleştirilmesinde istihbarat sisteminin entegre bir parçasıdır.

3. STRATEJİK İSTİHBARAT VE ÖRTÜLÜ OPERASYONLARIN DIŞ POLİTİKADA KULLANILMASI

İstihbaratın evrim süreci, istihbaratın ve örtülü operasyonların, dış politika ile ilişkisini anlamak için önemli bir bağlam sunar. İnsanlık tarihinde, istihbarat çalışmalarının uzun bir geçmişi vardır. Ancak, bu çalışmaların dış politika oluşturulmasında etkili bir rol oynaması, 17. yüzyıldan itibaren kademeli olarak artmıştır. Ulus devletlerin oluşumundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde, istihbarat çalışmaları genellikle askeri istihbarat alanında ve savaş zamanlarında gerçekleştirildiği için dış politika üzerinde sınırlı bir etki bırakmıştır (Öz güven, 2011 s.36-38). Bu süreçte gerçekleştirilen istihbarat çalışmaları genellikle taktiksel istihbarat olarak nitelendirilmiştir.

3.1 Stratejik İstihbarat ve Dış Politika

Sherman Kent, 1940'lı yıllarda stratejik istihbarat terimini tanımlayarak ve bu alanda yeni bir disiplin oluşturarak önemli bir kavram ortaya koymuştur. Bu nedenle, 1940'lı yıllardan önce gerçekleştirilen istihbarat çalışmalarının genellikle güvenlik politikaları alanında etkileri

vardır. Stratejik istihbarat kavramının ortaya çıkmasından günümüze kadar geçen süreçte ise istihbarat çalışmalarının dış politika oluşturulmasında kullanımı artmıştır (Beşe ve Seren, 2011, ss.127-129).

Stratejik istihbarat, devletler için hayati öneme sahip bir faaliyet olmaktadır. Bu durum, istihbarat çalışmalarının devletlerin oluşumundan önceki dönemlere dayanmasının nedenini açıklamaktadır. İstihbaratın etkin bir şekilde kullanılması, egemen güçlerin toprak ve nüfus kontrolü için mücadele etmeye karar verdikleri tarihlerle doğrudan ilişkilidir (Treverton ve Jones, 2006, ss.2-3). Ulus-devletleşme sürecinden sonra, Stratejik istihbarat devletlerin güvenlik ve dış politika oluşturma süreçlerinde, yani uluslararası sistemdeki pozisyonlarını belirleme ve davranışlarını yönlendirme süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır. İstihbarat, olası bir çatışma öncesinde devletlere pozisyonlarını belirleme, fırsatları ve müdahale noktalarını önceden tespit etme fırsatı tanır. Bu nedenle, istihbarat devletlere, daha avantajlı bir pozisyon elde etme, ülke sınırları ve vatandaşlarının güvenliğini artırma, kaynakları etkili bir şekilde kullanma ve çıkarlarını artırma imkanı sağlar (Treverton ve Jones, 2006, s.8).

Bir hükümet işlevi olarak istihbarat süreci ve ürünü normalde gizlilikle örtülüdür. Entelektüel bir girişim olarak stratejik dış istihbaratın misyonu geçmiş olayları anlamayı, mevcut koşulları doğru yorumlamayı ve geleceği tahmin etmeyi içerir. Bu tür entelektüel çabaların ürünü ya da sonucu dış politika kararlarının alınmasında etkili bir faktör olabilir. İstihbarat tekniklerinin, analistlerin ihtiyaç duyduğu gizli verileri toplamak amacıyla casusluktan yabancı seçimlere müdahaleye, aldatma ve sabotaj yoluyla siyasi suikast ve paramiliter girişimlere kadar uzanan geniş ve farklı dış politika işlevleri için savaşta ve barışta kullanılmış olması konunun karmaşıklığını arttırmaktadır (Ransom, 1974, ss. 138-143). İstihbaratın çok boyutlu olması, görünmeyen nedenleri anlama ve politika yapıcılara yön verme yeteneği açısından önemlidir. İstihbarat, problem çözmeye yönelik, ortaklık ve gelişmeye açık bir model oluşturmalıdır. Ayrıca, politik karar alıcıların belirsizlikle başa çıkabilmelerini sağlar ve devletlerin sürprizlere karşı önlem almasına yardımcı olmayı amaçlar. Uluslararası arenada aktörler, etkilerini artırmak için diğer devletlerin siyasi sistemlerini ve sosyokültürel yapılarını anlamalı ve stratejilerini buna göre geliştirmelidir. Bu bilgiler, istihbarat çalışmaları aracılığıyla elde edilir ve devletler dış politika oluştururken kullanılır.

Stratejik istihbaratın dış politikada kullanılmasına yönelik akademik çalışmalar ve tartışmaların olması bu süreç içerisinde farklı ekollerin oluşması ile sonuçlanmıştır (Ateş, 2013, ss.22-23). Bu çalışmalardan akademik çevrelerce en çok kabul gören, Sherman kent ekolü olarak bilinen, Sherman Kent'in öncülüğünü yaptığı Geleneksel Amerikan Misyonu ve ortaya konulan “stratejik istihbarat” kavramıdır. Bu aynı zamanda Kent'e bu sebeple istihbarat biliminin kurucusu da denmektedir.

Sherman Kent, “Stratejik İstihbarat” adlı eserinde dış politika oluşturulmasında kullanılan istihbaratı “Üst Düzey Yapıcı Dış İstihbarat” olarak tanımlamış ve bu segmentin istihbaratın en kritik bileşeni olduğunu öne sürmüştür. Pozitif dış istihbarat, iç politika oluşturma konusuna odaklanmaz ve yürütülen çalışmaların temel amacı uluslararası sistemdeki diğer devletlerdir. Kent'e göre devletler, Ulusal Politika ve Ulusal Güvenlik Politikası olmak üzere iki tür politika oluşturmalıdır. Bu politikaların başarıyla uygulanabilmesi için ise istihbarat çalışmalarının desteklenmesi gerekmektedir (Kent, 2002, s.12). Kent'e göre stratejik istihbarat, sistemin diğer devletlerinin mevcut dinamikleri, potansiyeli ve gelecekteki niyet ve davranışlarının analizi ile elde edilen bilgi üzerine inşa edilir. Devletlerin uluslararası sistemdeki dış politika tercihlerini belirleme sürecinde stratejik istihbarata dayalı olarak hareket etmeleri gerektiğini savunmaktadır. Kent'e göre stratejik istihbaratın iki temel kullanımı bulunmaktadır: ilk olarak, diğer devletlerin yıkıcı ve ya negatif faaliyetlerini engellemek, ikincisi, devletin çıkarlarını ve stratejilerinin oluşumunda ve maksimize etmekte katkıda bulunmaktadır. Kent'e göre istihbaratın politika oluşturma sürecindeki başlıca görevleri şunlardır: Politika belirlenmesini gerektiren durumun kapsamlı ve detaylı bir şekilde incelenmesi, karşılaşılan problem karşısında politikanın sunduğu çözümlerin nesnel bir biçimde değerlendirilmesi (Kent, 2002, s.12).

Sherman Kent, istihbarat üreticileri ile politik karar alıcılar arasındaki ilişkinin optimal düzeyde olması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, istihbarat politika, planlama ve operasyonlara en büyük yardımı sağlamak için yakın olmalıdır, ancak bu yakınlık nesnellığı ve yargı bütünlüğünü tehlikeye atacak düzeyde olmamalıdır (Özdağ, 2017, s.420). Nesnellik ve yargı bütünlüğü, istihbarat üreticilerinin çalışmalarının iç politika etkilerinden bağımsız olarak tarafsız bir şekilde yapılması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, istihbaratın oluşturulmasında devletin diğer ilgili

kurumlarının istihbarat birimleri ile koordineli bir şekilde çalışması gerektiğini savunmaktadır (Kent, 2002, s.12).

Sherman Kent'in stratejik istihbaratı kurumsallaştırma konseptine göre, stratejik istihbarat süreci yedi temel aşamadan oluşmaktadır (Biçer, 2017):

1. Sorunun Oluşumu: İlk aşama, bir sorunun ortaya çıkması veya belirlenmesidir.

2. Sorunun Ülke İçin Önemli Aşamalarının Tespiti İçin Analiz ve Hipotez Geliştirme: Bu aşama, sorunun ülke için ne kadar önemli olduğunun analiz edilmesini ve hipotezlerin geliştirilmesini içerir.

3. Hipoteze Yönelik Bilgi Toplama: Üçüncü aşama, belirlenen hipotezleri test etmek için gerekli bilgilerin toplanmasını içerir.

4. Toplanan Bilgilerin Sınıflandırılması ve Hipotezin Test Edilmesi: Dördüncü aşama, toplanan bilgilerin sınıflandırılması ve hipotezin doğruluğunun veya yanlışlığının test edilmesini içerir.

5. Hipoteze Yönelik Toplanan Bilgilerin Özünün Tespiti İçin Yeniden Değerlendirilmesi: Beşinci aşama, hipoteze yönelik toplanan bilgilerin özünün tespit edilmesi için bir yeniden değerlendirme sürecidir.

6. Hipotezin Doğrulanması veya Yanlışlanması İçin Sona Gidiş: Altıncı aşama, hipotezin kesin olarak doğrulanması veya yanlışlanması için sona giden bir süreci içerir.

7. Son Hipotezin Belirlenmesi: Yedinci aşama, stratejik istihbaratın sonucunu oluşturan ve sorunun çözümüne ulaşılmasını sağlayan son hipotezin belirlenmesini içerir.

Bu aşamalardan stratejik istihbaratın ülkenin dış politika oluşumundaki kritik önemi açıkça görülmektedir.

Kent, stratejik istihbaratın nesnel olması gerektiğini vurgulamış ve bu nesnel istihbaratın dış politikada rasyonellik sağlayacağını savunmuştur. Oluşturulacak nesnel istihbarat sistemi ile birlikte, bu rasyonelitenin devam edeceğini öngörmüştür. Kent'e göre, nesnel istihbarat sistemi sayesinde elde edilen bilgilerin düzenli bir yapı içinde olması, örtülü operasyonların azalmasına ve dış politikada kullanılan istihbaratın profesyonelleşmesine katkı sağlayacaktır (Ateş, 2019: 24-25). Özetle, Sherman Kent, oluşturduğu

ekol ile istihbaratı akademik bir perspektifle ele alarak stratejik istihbaratın gerekliliklerini, istihbarat-dış politika sürecini ve istihbarat üreticileri ile politik karar alıcılar arasındaki ilişkiyi ele almıştır.

3.2 Örtülü Operasyonlar ve Dış Politika

Johnson'ın örtülü operasyon türlerini dört ana başlık altında sıralamasının yanı sıra, John D. Stembel "Örtülü Operasyonlar ve Diplomasi" adlı eserinde, bu operasyonları "propaganda", "siyasal eylemler", "paramiliter" ve "ekonomik faaliyetler" olarak tanımlamıştır. Rory Cormac'ın "Bozmak ve İnkâr Etmek" isimli kitabında ise örtülü operasyonların "politik", "ekonomik" ve "özel operasyonlar" olarak üç ana kategoride bulunduğu belirtilmiş, ayrıca "propaganda"nın hem bağımsız bir araç olarak kullanılabilirdiği hem de bu operasyonları destekleyici bir rol üstlenebileceği ifade edilmiştir. Bir diğer eser olan "Yönetici Sırları: Örtülü Operasyonlar ve Başkanlık" adlı kitapta ise Daugherty, örtülü operasyonları "propaganda", "siyasal eylemler" ve "paramiliter operasyonlar" olarak tanımlayarak "üç geleneksel metodoloji" olduğunu aktarmıştır (Seren ve Yıldız, 2023 ss.192).

Politik örtülü operasyonlar, politik süreçlere, karar alımlarına ve kurumlara doğrudan etki etmeye yönelik faaliyetlerdir. Önemli birey ve kuruluşlara (siyasi figürler/partiler, güvenlik güçleri, medya, ticaret odaları, sendikalar, akademik araştırmacılar, düşünce kuruluşları vb.) maddi destek/rüşvet yanında eğitim desteği sağlanması veya çeşitli kaynaklarla ulusal/uluslararası alanda tanınırlıklarını artırmaya yönelik faaliyetleri içermektedir. Kamuya açık olmayan ödemeler, "hizmet bedeli", "bağış" veya "iyi niyet göstergesi" gibi terimlerle örtülü bir şekilde sunulur, ödeme yapan tarafın siyasi çıkarlarını desteklemesi ve en azından olumlu bir atmosfer yaratması veya karşı tarafın desteğini kazanması hedeflenir. Para dışında, değerli teknoloji temelli yardımlar (silah/teçhizat, teknolojik destek) ve bireylere yönelik dokunulmazlık veya siyasi sığınma hakları gibi argümanlar da kullanılabilir (Stempel, 2007, ss.126-127). Politik örtülü operasyonların uygulandığı diğer alanlar, kalkınma ve diyalog projelerini içerir. Kalkınma projelerinde genellikle geri kalmış ülkeler hedef alınır. Destek verilen ülkede, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kaynak transferleri sağlanır ve sadece göz alıcı ancak sınırlı faaliyetlerde bulunulur. Hükümetle kurulan sağlam ilişkiler sayesinde, ülkenin eğitim ve teknoloji eksikliğinden kaynaklanan potansiyel kaynaklar sömürülür. Diyalog

projelerinde ise hedef ülkede yeni kurulan organizasyonlar veya mevcut kuruluşlar, toplumu oluşturan farklı kültür, ırk, din veya mezhep grupları üzerinden gerçekte olmayan sorunlar yaratmak amacıyla kullanılır (Özdağ, 2017, s.247). Sosyolojik ve akademik çalışmalarla bu gruplara yönelik sözde olumsuzluklar çözülmeye çalışılır ve bu grupların düşüncelerini şekillendirmek adına devlet veya diğer gruplar tarafından sosyal ayrıcalıklar tanınır. Sonuç olarak, federal bir yapı veya özerkleşme talepleri oluşturularak ülkelerin bölünmesi hedeflenir.

Ekonomik örtülü operasyonlar, girişilen bazı faaliyetler sonucu hedef ülke veya kişinin ekonomik çöküşünü gerçekleştirmek amacıyla gerçekleştirilir. Bu faaliyetin nihai amacı üç farklı sonuca ulaşmaya neden olabilir. Bunlar, karşı tarafın ekonomik kaynaklarını asıl amaçları doğrultusunda kullanmasını engellemek, dış borç ve diğer yöntemlerle fakirleştirmek ve kötüleşen ekonomik şartlar yaratmak suretiyle hedef ülke içinde halk ayaklanması veya darbe ile hükümet değişimidir. İyi kurgulanan dış borç tuzağı; borçlarını ödeyemeyen ülkelerin ekonomi ve güvenliğinin kontrol altına alınmasını hedeflemektedir. Yüksek faizli ve kısa vadeli kredi, iç piyasalardan karlı tahvil ve hisse senetleri alınması, özelleştirmenin teşvik edilmesi gibi yöntemler dış borç tuzağının kapandır. Dış borcun sonuçları, ulus egemenliğinin sınırlanması, ekonomi ve iç dengelere müdahale, siyasi baskılara bağımlılık, ulusal kaynakların kaybidir . Sermaye veya finans piyasası oyunları ulusal güvenliğe yönelik en önemli tehditlerden biri haline gelmiştir. Merkez bankalarının yönlendirilmesi, borsa işlemleri ile ani para transferleri, ulusal paranın değerinin yitirilmesi, ülkenin sürekli borçlanması hedeflenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler genellikle euro/dolar olarak borçlanması sebebiyle alacaklıların geri ödemede zorlanma yaşanacağını hissetmesi halinde ani sermaye çıkışları yaşatarak döviz kurları karşısında ülke para biriminin değersizleşmesi, ithalat fiyatlarının artışı ve enflasyon ortamı yaşatılmaktadır (Johnson, 1989, ss.80-85). Ekonomik örtülü operasyona maruz kalan bir ülkenin içine düşeceği maddi sıkıntı o kadar büyük olabilir ki verilen borçların geri ödemesinde yetersiz kalan ülke bu borcunu BM'de rızası dışında oy kullanma, topraklarında yabancı ülke askeri üslerinin kurulmasına müsaade etme, değerli doğal kaynaklarına el konulması/yabancılara işletme hakkı verilmesi şeklinde ödeyebilir (Özdağ, 2017: 149).

Yarı askeri örtülü operasyonlar, hedef ülkede doğrudan savaşıcak güçlerin oluşturulmasından, mevcut devlet karşıtı güçlere silah, eğitim, askeri destek veya danışmanlık sağlanmasına kadar geniş bir yelpazede gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Bu operasyonlarda, devletin doğrudan rol almak yerine özel yapılanmalar olarak adlandırılabilirler. Bu operasyonlarda, devletin doğrudan rol almak yerine özel yapılanmalar olarak adlandırılabilirler. Yarı askeri örtülü operasyonların uygulanacağı bölgedeki güçlerle koordinasyon ve sahada icra görevi, özel operasyon birlikleri ve istihbarat teşkilatının dış operasyon birimlerine aittir. Bu operasyonlar, kişilere yönelik suikasttan stratejik hedeflere sabotaja kadar geniş bir yelpazede icra edilmektedir (Johnson, 1989, s.86).

İstihbarat örgütlerinin ve işbirliği yapılan kurumların örtülü operasyon gücü, ülke politikalarının uygulanmasında politika uygulayıcılara büyük bir hareket kabiliyeti sağlar. Örtülü operasyonların yukarıda belirtilen türlerini ayrı ayrı incelediğimiz zaman, tümünün dış politika oluşturmak için yapıldığı kanaatine gelebiliriz.

4. STRATEJİK İSTİHBARAT VE ÖRTÜLÜ OPERASYONLAR KAPSAMINDA İRAN'IN BALKANLAR'DAKİ FAALİYETLERİ

Savaşın ardından ve daha yakın dönemde, Balkan ülkeleri, Avrupa ekonomisine entegre olma çabası içinde bulundular. Bazıları zaten AB üyeliğine sahip olan Bulgaristan ve Hırvatistan gibi, diğerleri, Arnavutluk, Kosova, Bosna-Hersek ve Sırbistan gibi, AB üyeliği için çaba gösteriyor. Bu bağlamda İran İslam Cumhuriyeti, Avrupa'ya olan ihracatını artırmak amacıyla Balkanları potansiyel bir fırsat olarak değerlendirmektedir (Dinçel, 2023, s.421).

İran'ın Balkanlar politikasındaki temel amaç, Yugoslavya'nın ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından artan ABD ve Batı etkisini sınırlamaktır. Tahran yönetimi, bölgenin gelecekte kendi aleyhine kullanılacak bir üs haline gelmesinden endişe duymaktadır, bu nedenle Balkanlar'da etkin bir rol oynamaya çabalamaktadır (Progonati, 2017, s.202). Bu bölgede ABD ve Batı etkisinin sınırlanması İran'a, Avrupa'nın güneydoğusunda, yani Batı'nın yakın çevresinde, Devrim Muhafızları Ordusu ve Hizbullah gibi organizasyonların var olması fırsatlarını da içermektedir. Dolayısıyla İran, Balkanlar'daki varlığı aracılığıyla Avrupa'da açık ve örtülü operasyonlar yapma kapasitesini artırmayı hedeflemektedir (Başaran ve Kaya, 2023 s.3). Ayrıca İran'ın bu stratejisinin bir parçası

olarak, İsrail'le mücadele etme amacı da bulunmaktadır. Bu bağlamda Tahran, çeşitli dönemlerde Hizbullah gibi örgütler aracılığıyla İsrail'e yönelik çeşitli saldırılar düzenlemeğe çaba gösterebilir. Örneğin, 2012 yılında Bulgaristan'ın Burgaz kentinde İsraili sivillere yönelik düzenlenen saldırıda altı kişi hayatını kaybetmiş ve bu saldırının Hizbullah tarafından gerçekleştirildiği iddia edilmiştir (Başaran ve Emrah, 2023, ss.2-4).

İran ve vekillerinin Balkanlar'daki Batı çıkarları için oluşturduğu tehdit, Bosna, Kosova, Makedonya ve Karadağ ile Sırbistan sınırındaki dağlık Sancak bölgesinde Vahhabi hareketlerin büyümesiyle katlanıyor. Balkanlar'daki ücra, izole köylerde Vahhabi gruplar, son yirmi yılda dünyanın dört bir yanından gelen cihatçılar için güvenli bir sığınak ve asker toplama alanı haline gelen, bölge dışı, şeriatla yönetilen yerleşim bölgelerinden oluşan bir ağ geliştirdiler. Son yıllarda İslamcı radikaller "gençlik kampları" adı altında gençleri sistematik olarak milli parklara ya da yerel tepelere ve ormanlara götürerek eski mücahitler tarafından askeri eğitim almalarını sağladılar. Bu kamplar kasıtlı olarak geçicidir, her yıl farklı yerlerde ve farklı himayeler altında yeniden kurulur, böylece güvenlik görevlilerinin onları takip etmesi daha zor hale gelir, ancak geçici doğalarına rağmen aşırılık yanlısı gençlerin yaratılması için gereken ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olmuşlardır (Bardos, 2013, s.60).

İran'ın ikinci önemli hedefi, Balkan coğrafyasının İran'a karşı olan muhalifleri için güvenli bir sığınak olmaktan çıkarılmasıdır. Özellikle İran'daki en etkili muhalif örgüt olan ve rejim karşıtı faaliyetleriyle öne çıkan Halkın Mücahitleri Örgütü'nün merkezi Arnavutluk'ta bulunmaktadır. Bu durum, İran'ın bölgedeki ilgisini daha da artırmaktadır. Arnavutluk, özellikle Tahran'ın terörle mücadele politikasının bir parçası olarak ele alınmaktadır (Başaran ve Emrah, 2023, s.5). Örneğin, 20 Haziran 2023 yılında Hallın Mücahitleri Örgütü üyeleri Tiran'da bazı protesto eylemlerinde bulundular (Radio Liberty, 2023). Bosna savaşı sırasında 'Müslüman kardeşleri' desteklemek için Orta Doğu'dan Balkanlar'a yapılan göç, Müslüman nüfusun çoğunluğunun tarihsel olarak Sünniliğe bağlı olduğu bir bölgede radikal İslam'ı tanıttı. Özellikle Arnavutluk'ta Komünizmin çöküşünden sonra Arap köktendinciler cami inşaatlarına büyük yatırımlar yapmış ve komşu Kuzey Makedonya'ya da taşınmışlardır. İranlılar, Suudilerin rakibi olarak ortaya çıktılar ancak Araplardan daha az etkiye sahiptiler (Progonati 2017, s.178). Ancak Araplardan ziyade, İran'ın

Balkanlar politikasını etkileyen faktörlerden biri, Türkiye'nin rolüdür. Ankara, Osmanlı mirasına dayanarak Balkan coğrafyasında etkin olma çabasındadır. Bu durum, Tahran'ı endişelendirmektedir, çünkü Türkiye'nin İslamiyet ile demokrasinin bir arada varlığını sürdürebilen laik yapısı, sadece Balkan Müslümanlarına değil, aynı zamanda Ortadoğu halklarına da örnek teşkil edebilir ve bir model olarak algılanabilir. Balkanlar gibi Ortadoğu coğrafyasında da Osmanlı İmparatorluğu'nun izleri bulunmaktadır ve her iki bölge de Türkiye'nin gönül coğrafyasında yer almaktadır (Battir ve Davut, 2013, s.36). Bu nedenle, Ankara'nın Balkanlardaki Müslüman gruplar üzerindeki etkisinin artması, Türkiye'nin Orta Doğu'da bir rol model olarak algılanmasına neden olabilir. Bu durum, İran'ın antiemperyalizm ve antisyonizm vurgusuyla Şii yayılcılığı aracılığıyla elde ettiği kazanımları riske atabilir. Bu bağlamda İran'ın Balkanlardaki hedeflerinden biri, Türkiye'nin bölge politikasını etkisizleştirmektir.

İran'ın Balkanlar politikasını belirleyen dördüncü amaç, Suudi Arabistan tarafından desteklenen Selefileşmenin engellenmesidir. Bu durum, İran'ın İslam Dünyası liderliğine dair iddiası bağlamında geleneksel rakibi olan Suudi Arabistan'ın, Balkanlar üzerinden olası bir tehdit algısına yol açabilir. Özellikle Tahran, Riyad'ın Balkan Yarımadası'nda başarılı olması halinde, bu durumun bir domino etkisi yaratarak Ortadoğu'da İran'a karşı bir üstünlük sağlayabileceği endişesindedir (Başaran ve Kaya, 2023, s.6). Vehhabelik büyük miktarda Arap parasıyla desteklenerek bölgeye girerken, Sufi mirasını yayan İranlılar etkilerini kültür merkezleri, yayınlar ve seminerler aracılığıyla genişletmeye çalışmış ve bu şekilde etkilerini daha az sayıda bir kitleyle sınırlandırmıştır. Aslında, İslam devriminden sonra İran liderliği, jeopolitik etkiler için dinin cazibesini sunmanın daha sofistike yollarını geliştirmiştir (Mandaville ve Hamid 2018, s.15). Bektaşî tarikatı geleneksel olarak Arnavut nüfusu arasında (özellikle Orta ve Güney Arnavutluk'ta) çok güçlüydü ve Sünni çoğunluk içinde Şii bir azınlık olarak nitelendirilebilir. İran, Bosna, Arnavutluk, Kosova, Kuzey Makedonya ve Sırbistan'daki Sancak bölgesinde Vahhabi hareketlerin büyümesinde çok etkili olmuştur. Buna ek olarak, Bosna Savaşı sırasında Bosnalı Müslüman Hükümet üzerindeki etkisiyle çok önemli bir rol oynamıştır (Bardos 2013). İran 1992-95 yılları boyunca Bosnalılara silah, mühimmat ve para sağlamayı başarmıştır. Binlerce yabancı mücahit Bosna tarafında savaşırken, 1993'ten itibaren Körfez ülkelerinin mali desteği de çok önemlidir. Ancak İran da çok

sayıda Devrim Muhafızı gönderdi ve özel kuvvet birimlerini eğitmeyi teklif etti (Koppa, 2021, s.7).

İran'ın Balkanlar politikasındaki son hedefi, bölgedeki Müslümanların Şiileştirilmesi ve İran'ın Dini Rehberi'nin taklit mercii olarak kabul edilmesidir. Bu durumun gerçekleşmesi, Tahran'ın Balkanlar'da önemli bir siyasi etki elde ettiği anlamına gelecektir. Zaten İran, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Şiilerin İran İslam Cumhuriyeti Dini Rehberi'ni taklit mercii olarak benimsemelerini teşvik etmeye çalışmaktadır. Bu şekilde, Tahran, Şii dünyasının siyasi ve dini referans noktası olacağına inanmaktadır (Berkoli, 2021, a,b,c). Tahran yönetimi, Bu bağlamda, sufi tarikatlar ve Bektaşî grupların, İran'ın Şiileştirme politikasında temel aktörler olarak kullanıldığı ve Tahran'ın bu gruplarla çeşitli araçlar aracılığıyla temas kurduğu belirtilebilir. Ayrıca, İran, bölgede ücretsiz Kur'an-ı Kerim ve dini kitaplar dağıtarak, yerel halka İslam'ın Şii inancını ve bu inanç doğrultusunda Kum merkezli olarak İran'ın İslami yorumunu aktarmaktadır (Başaran ve Kaya, 2023, s.19).

İran'ın Balkanlardaki hedeflerine ulaşmak için başvurduğu stratejilerden biri, Fars kültürünü tanıtmak ve Farsça dil kursları açarak bölgede Farsça öğrenimini teşvik etmektir. Ayrıca, Fars kültüründen önemli şahsiyetleri tanıtarak İran, bölgede kendisine yönelik sempatiyi artırmayı hedeflemektedir. Ancak İran'ın Balkanlardaki amaçlarına ulaşmak için kullanılan yöntemler sadece yumuşak güç kullanımıyla sınırlı değildir. İran, bölgede etkili olmak için özellikle Devrim Muhafızları Ordusu ve onun desteklediği paramiliter yapılar aracılığıyla, özellikle Hizbullah vasıtasıyla, açık ve örtülü istihbarat operasyonları gerçekleştirmektedir. Bu operasyonlardan aşağıda bahs edilmiştir (Berkoli, 2021a).

Boşnak topluluğu, 1960'lı yıllardan itibaren ulusal bir kimlik arayışına girdi. İslam Devrimi'nden etkilenen Bosnalı lider Alija İzetbegoviç, 1979 yılında İran'da hapis yattığı sırada uluslararası bir hareketin parçası olarak kendisini hissetmeye başladı. İzetbegoviç'in o dönemdeki yakın çalışma arkadaşları, 1982'de İran'daki İslam Cumhuriyeti'nin kuruluş yıldönümü kutlamalarına ve Sünni ve Şii İslam'ın birleşmesini amaçlayan bir kongreye gizlice katıldı (Domazeti, 2017 s.17). Bu dönemden itibaren, İran, Balkanlar'da etkisini güçlendirmeye başladı. Bosna Savaşı sırasında, İran'ın Şii mezhebine mensup olması, Sünni kökenli Bosna Müslümanlarını desteklemesi, İran'ın bu bölgedeki nüfuzunu artırmak istediğini gösteren bir

belirleyici faktördür. İran, Bosna Savaşı'nda yoğun bir şekilde silah yardımı sağlayan uluslararası bir aktör olarak öne çıktı. İran'ın katkıları sadece silah yardımı ile sınırlı kalmadı, aynı zamanda İran Devrim Muhafızları Ordusu, Bosna Hersek Ordusu'nun askeri eğitimine de önemli bir katkıda bulundu (Progonati, 2017, s.203). Ayetullah Ahmed, Boşnaklara yardımı koordine etti ve bu müdahaleyi İslam Cumhuriyeti'nin Filistin'den Güney Afrika'ya kadar dünyanın dört bir yanındaki ezilenleri savunma konseptine uygun olarak gerekçelendirdi.

Avrupalı hükümetler BM'nin Bosna Hersek'e uyguladığı silah ambargosuna uyarken, İran ağır silahlı düşmanlarına karşı mücadele eden Boşnaklara askeri eğitimler, istihbarat görevlileri, gıda, para ve insani yardım göndererek bu boşluğu doldurdu. İran Kızılayı üniforması giymiş yardım görevlileri kılığında İslam Devrim Muhafızları Ordusu güçleri BH'ye ulaştı. Her ne kadar gizli olsa da bu katkı etkili oldu (Bardos, 2013, s.63). Bosnalı bir siyasi analist olan Harun Karcic'e göre "İran silahları kuşatılmış Bosna yönetimi için çok önemliydi ve Devrim Muhafızları eğitimleri çatışmanın ilk aşamalarında ayak takımı Bosnalı savaşımların eğitiminde çok önemli bir rol oynadı (Califero, t.y)." 10 Eylül 1992'de Batılı yetkililer Hırvat meslektaşlarının İran silahları ve personeliyle Zagreb'e uçan bir İran Boeing 747'sini yakaladıklarını ve bunun Tahran'ın Boşnaklara verdiği maddi desteğin belgelenmiş ilk örneği olduğunu belirttiler. Uçağın görevinin Bosna Hersek'e yardım malzemesi sağlamak olduğu belirtilmişti, ancak Hırvat yetkililer "4.000 silah, bir milyondan fazla mermi ve arkada toplanmış 20 ila 40 İranlı keşfetti." (Califero, t.y). Uygulanan silah ambargosuna rağmen İran, Bosna Hersek'e silah, istihbarat ve lojistik desteği sağlamıştır. İran, bu dönemde Bosna Hersek'te istihbarat ağını genişletmiştir. Savaşın sona ermesinden sonra da Saraybosna, Mostar, Zenica, Bihac ve Visoko gibi bölgelerde İran, "hayır kurumları" vasıtasıyla nüfuzunu artırmayı sürdürmüştür.

Bu dönemden sonra İran yanlısı gruplar çok sayıda kurumun içine derinlemesine yerleşmişlerdi. Amerikalı gazeteci James Risen'a açıklanan bir CIA raporuna göre, İzetbegoviç'in doğrudan İran'dan mali destek aldığı ve tek bir seferde İranlı ajanlardan 500.000 dolar gibi önemli bir miktarda nakit para aldığı bildirildi. Özellikle İran'ın Bosna Büyükelçisi, 1996'daki seçim kampanyası sırasında İzetbegoviç'e eşlik eden tek yabancı diplomattı (Bardos, 2013 s.63). 1997 yılına gelindiğinde CIA raporlarına göre, İran'ın

çeşitli Bosna kurumlarına yaklaşık iki yüz ajan yerleştirdiği tahmin ediliyordu. Özel hedeflerinden biri, Müslüman-Hırvat Federasyon Ordusu için ABD destekli “silahlandır ve eğit” programıydı. İzetbegoviç rejimi içindeki kilit müttefiklerin desteğiyle İran istihbarat servisleri, İzetbegoviç'in güvenlik servisi içindeki İran yanlısı hizip tarafından özenle seçilen şoförleri, çevirmenleri ve idari personeli programa başarıyla sızdırdı. Örneğin, “silahlandır ve eğit” programının koordinasyonu için ABD Savunma Bakanlığı ile baş irtibat görevlisi olan General Dzamal Merdan, aynı zamanda İzetbegoviç'in İran Devrim Muhafızları ile ilişkilerinden sorumlu subayı olarak görev yapıyordu. Ayrıca, mücahit güçleri Bosna'ya entegre eden “7. Müslüman Tugayı”nın kurucu üyelerinden biriydi. İran, çeşitli hayır kurumlarına, medya kuruluşlarına ve hatta Saraybosna'daki bir hazır yiyecek zincirine yerleştirdiği ajanlarla Bosna'daki erişim alanını genişletti. Eş zamanlı olarak Bosna hükümeti de İran'a askeri personel gönderiyordu (Bardos, 2013, ss. 63-64).

Saraybosna'daki İran Kültür Merkezi, İran Büyükelçiliği'nin bir parçası olarak faaliyet gösteriyor. Araştırmalardan malum olduğu üzere bu merkezin özellikle İran ve Şii konularında kültürel etkinliklere ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Bu merkezin çatısı altında bilimsel Beharistan dergisi yayın yapmaktadır. Dergi yılda iki kez yayınlanıyor ve edebi, felsefi, dilbilimsel ve kültürel konuları içeren zengin bir içeriğe sahiptir. Bu dergi, Bosnalı profesör ve entelektüeller tarafından yönetiliyor ve yayın kurulunda İranlı uzmanlar da bulunuyor. Saraybosna başta olmak üzere Bosna'nın diğer şehirlerindeki üniversitelerle, bilim, kültür ve dini çevrelerle işbirliği yaparak dağıtımını gerçekleştiriyor. Beharistan dergisindeki makalelerin yarısı İranlı yazarlar tarafından yazılıyor ve daha sonra Boşnakça'ya çevriliyor. İran Kültür Merkezi ayrıca siyaset, Şii ve Fars edebiyatı gibi konularda bir dizi kitap yayınlamıştır (Berkolli, 2021a). Dünya İslam Bilimleri Merkezi, Yurtdışı Eğitim Kurumu, İslam Kültürü ve İlişkiler Organizasyonu, Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi gibi kurumlar, Şii İslam anlatısı ve İslamcı ideolojik söylemi yayma hedefiyle faaliyet göstermiştir (Berkolli, 2021d).

Batılı güçlerin Boşnak yetkililerinden İran'ın silahlı birliklerinin ülkeden çekilmesini talep etmesinden kısa bir süre sonra, 1996 yılında Saraybosna'da kurulmuş Ibn-i Sina Enstitüsü, İran İslam Cumhuriyeti'nin Balkan bölgesindeki varlığını inceleyen herkesin kolayca ulaşabileceği bir

kurumdur. Enstitünün faaliyet alanı ve etkisi, Bosna Hersek ve Balkan bölgesindeki kültür uzmanlarının yazılarında ve kendileriyle gerçekleştirilen görüşmelerde açıkça görülmektedir. Beşeri bilimlerde çalışma ve araştırma yapma, İranlı ve Boşnak alimlerle iş birliğini geliştirmek, kültür-bilim enstitüleri arasında bilim, araştırma ve kültür alanlarında iş birliğini desteklemek gibi faaliyetler, kurumun odaklandığı alanları oluşturuyor (Berkolli, 2021b).

Bunlardan başka 2003 yılında kurulan Molla Sadra Enstitüsü Saraybosna'da faaliyet göstermektedir, yine İran'ın etkili kültürel stratejilerinden birini yansıtan önemli bir kurumdur. Bu enstitü, Balkan devletlerinde Ayetullah Humeyni'nin temsilcisi olarak bilinen Şii din adamı Akbar Eydi tarafından yönetilmektedir. Kurumun hedefleri arasında, “üniversite hocaları, önde gelen şahsiyetler, bilim ve kültür merkezleri, öğrenciler ve sosyal gruplarla iş birliği yaparak özellikle Bosna-Hersek İslam Birliği ile uyum ve koordinasyon sağlamak” gibi amaçlar da bulunmaktadır (Berkolli, 2021a).

İran'ın etkinlikleri, kültürel etkisini genişletmek amacıyla enstitü ve okul benzeri kuruluşlar kurma gibi stratejiler içermektedir. Balkan bölgesinde faaliyet gösteren İran'a bağlı kültür merkezleri, toplum içinde etkilerini artırmak için çeşitli stratejiler uygulamışlardır. İran Büyükelçiliği, bu kuruluşlar aracılığıyla birçok Boşnak entelektüel ve akademisyenle sıkı ilişkiler kurmayı başarmış ve İran'da eğitim görmüş Boşnak öğrencilerle birlikte çalışarak birçok projede yer almıştır. İran, bu faaliyetleri ele alarak Balkanlarda dini ve siyasi propaganda yapabilme fırsatına sahiptir.

İran ve Arnavutluk arasındaki ilişkiler, Arnavutluk'ta komünist rejimin çöküşünden sonra değişti. 1990'lı yılların ardından İran, kültürel faaliyetlerini sürdürmek amacıyla Tiran'da Büyükelçilik açtı. İran'ın Tiran'daki ilk kültür merkezi olan Sa'di-i Şirazi Kültür Kurumu, 1995 yılında kuruldu (Berkoli, 2021). Kurumun amacı, “İran-Arnavutluk arasındaki kültürel bağları canlandırmak, İran medeniyetinin geleneklerini Arnavutluk'ta tanınır hale getirmek ve iki kadim halkın dostluğuna hizmet etmek”ti. Sa'di-i Şirazi Kültür Kurumu, İslam Kültürü ve İletişim Örgütü'nün Arnavutluk'taki bir temsilcisi olarak faaliyet göstererek Arnavutluk'un entelektüelleri, bilim insanları ve akademisyenleri ile geniş bir iş birliği geliştirdi (Berkoli, 2021c). Kurum bünyesinde yer alan Perla isimli bilim-kültür dergisi, ülkenin önde gelen bilimsel dergilerinden biri

haline geldi. İran Büyükelçiliği ve Sa'di-i Şirazi Kültür Kurumu, bu dergi aracılığıyla Arnavutluk'taki birçok kültür ve eğitim kurumu yanı sıra Profesör Jorgo Bulo, Profesör Shaban Sinani, Profesör Muzafer Korkuti ve Profesör Emil Lafe gibi önemli Arnavut alimlerle de iş birliği geliştirmeyi başardı.

İran, 2000 yılı öncesinde Yurt Dışı Okullar Kurumu ve ardından el-Mustafa Üniversitesi aracılığıyla Tiran'da Kur'an Kurumu'nu kurdu (Berkoli, 2021b). Ancak Arnavut halkının muhalefeti ve kaydedilen yavaş ilerleme, İran'ı faaliyetlerini yerel teşkilatlar altında sürdürmeye zorladı. Bu nedenle İranlılar, 2005 yılında Kur'an Kurumu'nu kapatıp, Beyrut'ta eğitim almış Şii ilahiyatçı Sheikh Vullnet Merja'nın başkanlığını yaptığı Nesim (Flladi/Breeze) Kültür ve Din Kurumu'nu açtı (Berkolli, 2021c). 2007 yılında İran tarafından Arnavutluk'ta Rumi Vakfı kuruldu. Bu vakfın temel amaçlarından biri, İslam'ı felsefi bir şekilde yorumlayan eserleri yayınlamaktı. Vakıf, ilk zamanlarda felsefi eserleri tercüme etme amacına uygun hareket etti. Ancak daha sonra vakıf bünyesinde, radikal İranlı dini liderlerin kitapları da basıldı (Berkolli, 2021c). İran'ın Balkanlardaki kültürel yatırımlarından biri de Bektaşiliği, Şiiğin bir parçası olarak tanıtmasıdır. İran, Arnavutluk'taki Bektaşilerin liderleri ile diyalog kanallarını geliştirmiştir. Ancak Arnavutça yazılan eski Bektaşî metinlerinde veya Bektaşî mezhebinin klasik sayılabilecek eserlerinde, Bektaşîliğin Şiiğin bir parçası olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır. İran, Balkanlar'daki Sufi geleneğe, Şii bakış açısı çerçevesinde yaklaşmaktadır ve Balkanlar'daki tekke ve tarikatlar ile ilişki geliştirerek, buralarda var olan ritüel ve kaideleri Şii perspektifi üzerinden yorumlamaktadır (Berkolli, 2021d).

İran, bu bölgelerde kültür kullanarak, Şii mezhebinin prensiplerini Balkan Müslümanları arasında yaymaya çaba göstermektedir. Ancak Balkan Müslümanları arasında Şiiğin pek yaygın olmadığı gözlemlenmektedir. İran'ın stratejik istihbarat faaliyetlerini sadece askeri veya politik unsurlarla sınırlı tutmadığı söylenebilir. İran, diplomasi ve kültürel konularda da etkin olmaya çalışarak, uzun vadeli perspektifte Balkanlar'da politika izlemeye çalışmaktadır (Başaran ve Emrah, 2023, s.24-25). Bu bölgelerde yaşayan ve İran etkisinde kalan Müslümanların, düşüncelerinde, tarihe bakışlarında veya kıyafetlerinde birçok konuda farklılıklar yaranmıştır.

Balkanlarda geniş etki alanları olan Rusya ve Çin gibi, İran da etkili ama daha az görünür bir rol oynamaktadır. İran bölgede, kültürel konularda faaliyet yürütmekle birlikte, özellikle kitlesel manipülasyon konusunda güçlüdür. İran'ın Balkan coğrafyasına odaklanmasının sebepleri arasında, bu bölgenin küresel istihbarat teşkilatları için ikincil öneme sahip olması, güvenliğin bu coğrafyada daha esnek olması ve kurumların köklü olmaması gibi faktörler bulunmaktadır (Dinçel, 2023, s.423). İran, Orta ve Batı Avrupa'da, faaliyet yürütebilmek için Balkanlar'ı bir geçiş noktası olarak değerlendirmektedir. İran'ın Avrupa'da yaşanan saldırılara müdahil olduğu bilinmektedir. Örneğin, Fransa'da 2018 yılında muhalif İranlılara yönelik bombalı bir saldırı gerçekleşmiştir. İranlı diplomat Asadullah Asadi, saldırının planlayıcısı olduğu gerekçesiyle 20 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Fransa, Asadi'nin İran istihbaratı adına görev yaptığını iddia etmiştir (Başaran ve Emrah, 2023 s.27). Tahran yönetimi, Balkanlar bölgesinde düşük profilli ancak etkili faaliyetlerde bulunmaktadır. Bosna Savaşı'ndan sonra İran, siyasi yerel aktörlerle iş birliğini sürdürmeye çaba göstermiştir. Bosna Müslümanlarının Sünni mezhebine mensup olması, İran için bir engel teşkil etmemektedir. İran, Balkanlar'ı stratejik bir konum olarak görmektedir ve bu nedenle mezhepsel farklılıkları göz ardı etmektedir (Avramov ve Trad, 2018). İran, Balkan coğrafyasında etkili olabilmek için siyasi ve diplomatik araçları etkili bir şekilde kullanmanın önemine inanmaktadır. Politik çıkarların daha baskın olduğu bir ortamda, bölgede etkili olma çabalarında sadece ideolojik araçları kullanma yaklaşımından vazgeçilmiştir.

Bosna Savaşı sonrası, İran bölgedeki istihbarat elemanları ve casusları vasıtasıyla Bosna-Hersek'teki faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu unsurların ana görevi, bilgi toplamak ve Batılı devletlerin Bosna'daki etkinliklerini engellemeye çalışmaktır. İran ajanlarının, Bosna-Hersek İstihbarat Servisi'nde bir grup ile yakın ilişkiler içinde olduğu öne sürülmüştür. O dönemde, Batılı ülkelerin en büyük kaygısı, İran adına çalışan ajanlar tarafından Batılı devletlere yönelik saldırı düzenlenmesi olasılığıydı (Dinçel, 2023, s.423). İran, bölgeye yayılmak ve halkın ilgisini çekmek için çaba göstererek sempati kazanmayı hedeflemiştir. İran, samimi ilişkiler kurarak bölgedeki etkisini artırmaya çalışmıştır. Ayrıca, yüzlerce Boşnak, İranlı yetkililer tarafından askeri eğitimden geçirilmiştir (Tokgöz, 2015, s. 142).

Batılı ve Bosnalı yetkililere göre, İran istihbarat ajanları Bosna'da geniş çaplı operasyonlar düzenliyor ve Bosna Ordusu'nu eğiten Amerikan programına sızmış durumda. Yetkililere göre, Bosnalı Müslüman siyasi ve sosyal çevrelere sessizce ve sistemli bir şekilde sızdıklarına inanılan 200'den fazla İranlı ajan tespit edilmiş durumda. Hedeflerinin hem bilgi toplamak hem de Bosna'daki Batı çıkarlarını engellemek olduğu anlaşılıyor. Yetkililer, Amerikan destekli askeri eğitim programının yıkıcılık için kilit bir hedef olduğunu belirtiyorlar. Çünkü Müslüman ve Hırvat güçlerin ortak bir komuta altında birleşerek entegre bir Bosna ordusu kurmayı amaçladığını ve bu durumun ülkede siyasi istikrarı yeniden tesis etmek ve NATO liderliğindeki güçlerin çekilmesine izin vermek için önemli bir unsur olduğunu ifade ediyorlar. Yetkililere göre, İranlı ajanlar Bosna istihbarat servisi içindeki İran yanlısı bir grupta yakın işbirliği içinde bulunuyor. Bosna'daki istihbarat teşkilatının mevcut ve eski altı yetkilisi ayrı ayrı verdikleri mülakatlarda, teşkilat içinde İran ile daha yakın ilişkiler kurup kurmama konusunda bir mücadele yaşandığını anlattılar (Dinçel, 2023, s.423). İran, ilişkilerini samimi kurmakla, bölgede etkinliğini artırmağa gayret göstermektedir. Bunun yanısıra yüzlerce Boşnaklı İran tarafından görevlendirilenlerin gözetimi altında askeri eğitimlere tabi tutulmaktadır.

İran, Devrim Muhafızları Ordusu, İran İstihbarat Bakanlığı ve İslam Kültürel İlişkiler Organizasyonu aracılığıyla bölgede etkinlik göstermeye başlamıştır. Arnavutluk hükümetinin DMO veya İran istihbaratının faaliyetlerine izin vermeyeceği bilindiğinden, Tahran yönetimi çeşitli kültürel örgütler kurmuştur. Arnavutluk'taki Bektaşî toplulukları, İran'dan para teklifleri aldıklarını, ancak bu teklifleri reddettiklerini ifade etmektedir. Ülkenin eski Cumhurbaşkanı Sali Berisha da İran'ı eleştiren açıklamalar yapmıştır (Prognati, 2017, ss.187-188).

İran ayrıca NATO üyeleri olan Arnavutluk, Hırvatistan ve Bulgaristan gibi Balkan ülkeleriyle de yakından ilgilenmektedir. Arnavutluk, İran tarafından yönlendirilen ajanların kendi topraklarında faaliyet göstermesini bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Arnavutluk'taki İran yanlısı unsurlar, Tahran yönetiminin bölgedeki ekonomik faaliyetlerini destekleme potansiyeline sahiptir (Prognati, 2017, s.190). Ancak, Arnavutluk'ta İran tarafından terör örgütü olarak tanımlanan bir oluşum bulunmaktadır. İran yetkilileri, rejim karşıtı "Halkın Mücahitleri Örgütü" mensuplarının Arnavutluk'ta yargılanması gerektiğini ifade etmektedirler. Arnavutluk'un,

örgütün 2800 üyesine sığınma hakkı tanınması, Tahran ile Tiran arasındaki diplomatik ilişkileri olumsuz etkilemiştir (Independent Türkçe, 23 Haziran, 2023). İran, Temmuz 2022'de Arnavutluk'un dijital altyapısına yapılan siber saldırının ardından, Eylül 2022'de iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri kestiğini duyurmuştur (Cuka, 2022). Halkın Mücahitleri Örgütü, ilk kez 2013'te ABD'nin etkisiyle Arnavutluk'a yerleşmiştir. Örgüt mensupları, Dıraç'taki "Ashraf 3" adlı kampa yaşamlarını sürdürmektedir. Arnavutluk'taki güvenlik güçleri, 20 Haziran 2023'te bu kampa baskın düzenlemiştir ve çıkan çatışmada bir örgüt mensubu hayatını kaybetmiştir (Balkannews, 20 Haziran, 2023). Bu bağlamda, İran'ın bu gelişmelerden memnun olduğu söylenebilir.

İran'ın Balkanlardaki etkinliği, Bektaşılık ve benzeri yaklaşımlar üzerinden stratejik istihbarat yöntemlerini başarılı bir şekilde kullanmasını göstermektedir. İran, uzun vadeli hedef olarak bu bölgede politik açıdan, diğer güçlerle (Suudi Arabistan ve Türkiye) karşı karşıya daha güçlü bir konuma gelmeyi amaçlamaktadır. İran'ın Doğu Avrupa'da istihbarat faaliyetlerini artırma isteği, Balkanlar'ı istihbarat savaşlarının yaşandığı bir ortam haline getirmektedir. İran, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da istihbarat faaliyetlerini sürdürürken sadece yumuşak güç unsurlarını değil, taktik ve operasyonel istihbaratın unsurlarını da kullanmaktadır. Avrupa'da muhaliflere yönelik saldırıların artması, İran'ın Balkanlar'da etkili bir politika izlemesinin bir sonucudur. İran'ın Bosna Hersek'ten ayrılmaması ve istihbarat gücünü artırması, uzun vadeli planlamalara önem verdiğini göstermektedir. İran, stratejik istihbarat unsurlarını etkili bir şekilde kullanarak ulusal çıkarlarına uygun enstrümanları sahada kullanmaktan kaçınmamıştır.

SONUÇ

Balkanlar, İran için ekonomik ve diğer alanlarda kazanımlar elde edebileceği önemli bir bölge konumundadır. Bu sebepten İran Balkanlarda aktif bir rol almak için stratejik istihbarat faaliyetleri ve istihbarat operasyonu unsuru olan örtülü operasyonlar kapsamında yumuşak güç kullanmaya özen gösterdiğini görmekteyiz. Bosna Savaşı'nın ardından Bosna Hersek başta olmak üzere İran'ın, Balkan devletleri üzerinde etkili olma çabası başlamıştır. İran'ın, bu bölgede etkili olma isteğinin altında, Avrupalı muhaliflere karşı baskı ve saldırını güçlendirme, İran taraftarlarını

bu bölgelerde artırma ve bu yolla bu bölgenin İran için Avrupa'ya açılan kapı konumuna getirme amacı yatmaktadır.

Bosna Hersek Savaşı sırasında İran agresif bir istihbarat yöntemi kullanmış, Bosna Hersek'in kurumlarına sızmaya çalışarak, savaş sonrası kazanımlarını artırmayı hedef olarak belirlemiştir. Savaşın ardında günümüze kadar İran, bu bölgede daha çok diplomatik ve kültürel faaliyetlerde bulunarak sessiz bir dış politika izlemiş ve bu faaliyetler üzerinden örtülü operasyonlar ve stratejik istihbarat anlayışlarının geliştirdiği görülmektedir. 30 yıla yaklaşık bir süreçte, bu bölgede güven oluşturma çabası sarf eden ve bu doğrultuda faaliyetler sürdüren İran İslam Cumhuriyeti'nin, uzun vadeli planları ile stratejik istihbaratın enstrümanlarını uygulama ve örtülü operasyonlar yapma konusunda başarılı olduğu görülmektedir.

İran, kültür merkezleri aracılığıyla Şiiliği yaymakta, toplumda İran taraftarlarını artırmakta ve bu bölgedeki ilim adamlarıyla bağlantılar kurarak projeler kurmaktadır. Bu bilgileri ele alarak İran'ın Balkanlar'daki istihbarat faaliyetlerini, yalnızca askeri veya politik araçları kullanarak hareket etmediği söylenebilir. Diplomasi ve kültürel alanlarda da etkili olmaya çalışarak, Balkanlarda uzun vadeli politika yürütmesi dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ataç, K. K. (2019). İstihbarat, casusluk, karşı casusluk, örtülü operasyonlar ve güvenlik. *Güvenlik Yazıları Serisi*, 45, 1-10.
- Ateş, A. (2013). *Stratejik istihbarat ve Türk dış politikasına etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi.
- Avramov, K., Trad, R. (2018, October 12). Under the radar: Iran's 'stealth' presence on the Balkans. Erişim tarihi: 05 Aralık 2024, <https://theglobepost.com/2018/12/10/iran-stealth-presence-balkans/>
- Balkannews. (2023, Haziran 20). Arnavutluk'ta Halkın Mücahitleri Örgütü'nün kampına baskın, Erişim tarihi: 05 Aralık 2024, <https://www.balkannews.com.tr/arnavutluk/arnavutluk-ta-halkin-mucahitleri-orgutu-nun-kampina-h7106.html>
- Bardos, G. N. (2013). Iran in the Balkans: A history and a forecast. *World Affairs*, 175(5), 59-66.

- Başaran, D., ve Emrah, K. (2023). İran İslam Cumhuriyeti'nin Balkanlar Politikası: Bosna-Hersek ve Arnavutluk Örnekleri. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 1-35.
- Battir, O., ve Davut, A. (2013). Türkiye bölgesel hegemonya arayışında mı? *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 31-44. s. 36.
- Berkolli, L. (2021). *Bosna Hersek: İran'ın Balkanlar'daki kültürel etkisinin zirvesi*. Erişim tarihi: 30 Aralık 2023, <https://iramcenter.org/bosna-hersek-iranin-balkanlardaki-kulturel-etkisinin-zirvesi/>
- Berkolli, L. (2021). *Iran's cultural activities in Albania (Western Balkan)*. Erişim tarihi: 30 Aralık 2023, <https://iramcenter.org/en/irans-cultural-activities-in-albania-western-balkan-453>
- Berkolli, L. (2021). *İran'ın Balkan ülkelerinde kültürel hâkimiyetini genişletme stratejileri*. Erişim tarihi: 30 Aralık 2023, <https://iramcenter.org/iranin-balkan-ulkelerinde-kulturel-h%C3%A2kimiyetini-genisletme-stratejileri-556>
- Berkolli, L. (2021). *İran'ın Bosna-Hersek'teki kültürel varlığı*. Erişim tarihi: 30 Aralık 2023, <https://iramcenter.org/iranin-bosna-hersekteki-kulturel-varligi/>
- Berkolli, L. (2021). *İran'ın Bosna-Hersek'teki kültürel varlığı*. Erişim tarihi: 30 Aralık 2023, <https://iramcenter.org/iranin-bosna-hersekteki-kulturel-varligi/>
- Beşe, E., ve Seren, M. (2011). Stratejik istihbarat olgusunun teorik çerçevesi, unsurları ve terörle mücadele politikaları açısından rolü ve önemi. *Turkish Journal of Police Studies/Polis Bilimleri Dergisi*, 13(3).
- Bıçer, S. (2017). Ulusal güvenlik ve istihbarat sisteminde geleneksel anlayıştan modern ve değişen ihtiyaçlar dönemine geçiş. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 435-464.
- Cafiero, G. (2022, September 5). In the rearview mirror: The case of Iranian influence in Bosnia. Erişim tarihi: 25 Aralık 2023, <https://gulfif.org/in-the-rearview-mirror-the-case-of-iranian-influence-in-bosnia/>
- Califero, G. (t.y.) *In the rearview mirror: The Case of Iranian Influence in Bosnia*. Erişim tarihi: 25 Aralık 2023, <https://gulfif.org/in-the-rearview-mirror-the-case-of-iranian-influence-in-bosnia/>

- Cuka, F. (2022, September 7). *Arnavutluk, İran ile diplomatik ilişkilerin kesilmesine karar verdi*. Erişim tarihi: 28 Aralık 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arnavutluk-iran-ile-diplomatik-iliskilerin-kesilmesine-karar-verdi/2678926>
- Dinçel, Y. (2023). Stratejik İstihbarat Kapsamında Suudi Arabistan'ın ve İran'ın Batı Balkanlar'daki Faaliyetleri. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 11(2), 412-429.
- Domazeti, R. (2017). Suudi Arabistan'ın Balkan politikaları. *Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği (ORDAF)*. Rapor 17.
- Girgin, K. (2003). *Uluslararası ilişkiler, modern istihbarat ve Türkiye*. Okumuş Adam Yayıncılık.
- Gül, Z. (2014). İstihbarat Çeşitleri ve Stratejik İstihbarat. İçinde: Harmancı, F. M.; Gözübenli, M. ve Zengin, C. (Ed.), *Güvenlik Sektöründe Temel Stratejiler* (ss. 83-98). Nobel Yayınevi.
- Güldiken, N. (2006). Bilginin elde edilmesi ve korunmasında ekonomik istihbarat sistemlerinin rolü. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 169-182.
- Güzel Özgüven, N. (2011). *Soğuk Savaş dönemi sonrası özel askeri şirketler yoluyla yürütülen istihbarat faaliyetlerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü.
- Independent Türkçe. (2023, Haziran 23). Tahran Halkın Mücahitleri örgütü hakkında Arnavutluk'u uyardı. Erişim tarihi: 25 Aralık 2023, <https://www.indyuturk.com/node/642401/d%C3%BCnya/tahran-halk%C4%B1n-m%C3%BCcahitleri-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BC-hakk%C4%B1nda-arnavutluku-uyard%C4%B1>
- Johnson, L. K. (1989). Covert action and accountability: Decision-making for America's secret foreign policy. *International Studies Quarterly*, 33(1), 81-109.
- Johnson, L. K. (2022). *The third option: Covert action and american foreign policy*, Oxford University Press
- Karaağaç, Y. (2021). Gizli servislerde örtülü operasyon faaliyetleri. *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, 4(1), 79-97.

- Kaynak, M. (2009). *İstihbaratta yeni stratejiler: örtülü operasyonlar*. Truva Yayınları.
- Kent, S. (2002). *Stratejik istihbarat*. ASAM Yayınları.
- Koca, H. İ. (2019). Stratejik istihbarat. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(4), 2187-2198.
- Koppa, M. E. (2021). Turkey, Gulf States and Iran in the Western Balkans: more than the Islamic factor?. *Journal of Contemporary European Studies*, 29(2), 251-263
- Mandaville, P., ve Hamid, S. (2018). *Islam as statecraft: How governments use religion in foreign policy*. Washington, DC: New Geopolitics, Foreign Policy at Brookings.
- McDowell, D. (2008). *Strategic intelligence: a handbook for practitioners, managers, and users* (Vol. 5). Scarecrow Press.
- MİT (t.y.). İstihbarat sözlüğü, Erişim tarihi: 25 Aralık 2023, <https://www.mit.gov.tr/sozluk.html#A>
- Özdağ, Ü. (2017). *İstihbarat Teorisi*. Kripto Yayınları.
- Progonati, E. (2017). The Balkan region as a new target for the Iranian-Israeli political rivalry. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 199-219.
- Radio Free Europe/Radio Liberty. (2023, June 20). Albania expels Iranian diplomats over 'terrorist threat'. Radio Free Europe/Radio Liberty. Retrieved from <https://www.rferl.org/a/albania-iran-peoples-mujahedin-organization/32467998.html>
- Ransom, H. H. (1974). Review: strategic intelligence and foreign policy. *World Politics*, 27(1), 131-146.
- Seren Yeşiltaş, M., (2021). Türkiye'nin stratejik istihbarat anlayışı: zihinsel ve kurumsal dönüşüm. *Uluslararası Güvenlik Kongresi: İstihbarat ve Güvenlik* (pp.196-198). Ankara, Turkey
- Seren, M. (2023). *Stratejik istihbarat ve ulusal güvenlik*. Kadim Yayınları.
- Seren, M., ve Yıldız, N. K. (2023). Bir dış politika aracı olarak örtülü operasyonlar: ABD'nin Sovyet-Afgan savaşına müdahalesi (1979-89). *İstihbarat Çalışmaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 178-220
- Stempel, J. D. (2007). Covert action and diplomacy. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 20(1), 122-135.
- Tokgöz, B. (2015). *Cihadın Mahrem Hikâyesi*. Ark Kitapları.

Stratejik İstihbarat ve Örtülü Operasyonların Dış Politikada Önemi: İran'ın Balkanlar Politikası (Bosna Hersek ve Arnavutluk Örneği)
İbrahim RASULOV ve Murat JANE

Treverton, G. F., Jones, S. G., Boraz, S., ve Lipsy, P. (2006). Toward a theory of intelligence: Workshop report. *Washington, DC*.

Türkçe sözlük (2023), Erişim tarihi: 25 Aralık 2023, <https://sozluk.gov.tr/>